

Prethodno priopćenje

ENERGETSKA ZAJEDNICA EVROPSKE UNIJE I REGIONALNI GEOBEZBEDNOSNI IZAZOVI (Uvodni referat)

Akademik prof. dr Slobodan Nešković; email: slobneskovic@gmail.com

Međunarodna Akademija Nauka, Umetnosti i Bezbednosti - MANUB Srbija, Centar za strateška istraživanja nacionalne bezbednosti - CESNA B Beograd, Univerzitet Privredna Akademija u Novom Sadu FEPPS, Professor Honoris Causa of the St. Cyril and Methodius University of Veliko Turnovo, Ukrajinska Tehnološka Akademija Kijev, Ukrajina

Sažetak: Energetska bezbednost predstavlja koncept od esencijalnog značaja za ukupnu stabilnost svake države, pri čemu je energija jedan od glavnih pokretača održivog razvoja. Energetska zajednica označava strateški projekat saradnje Evropske unije i zemalja Zapadnog Balkana u oblasti energetike, promovisan početkom ovog veka. On definiše komponente procesa koji imaju za cilj stabilnost u snabdevanju i funkcionisanju tržišta energije. Energetska unija je kompatibilan plan Evropske komisije u obezbeđivanju optimalnih uslova za svoje članice. U radu se takođe razmatraju implikacije ovih koncepata na geobezbednosni položaj i perspektive zemalja regiona. Agresija Ruske Federacije i rat u Ukrajini implicirali su ogromne egzistencijalne kontroverze u međunarodnoj zajednici. Drastično je ugrožena energetska bezbednost, što proizvodi mnogobrojne retrogradne reperkusije u svim sferama javnog života.

Ključne reči: energetska zajednica, geobezbednost, kriza, konflikt, Zapadni Balkan, Ruska Federacija, Evropska Unija

ENERGY COMMUNITY OF THE EUROPEAN UNION AND THE REGIONAL GEOSURITY CHALLENGES (Keynote paper)

Abstract: Energy security is a concept of essential importance to the overall stability of any country, where energy is one of the main drivers of sustainable development. The Energy Community means a strategic project of cooperation between the European Union and the countries of the Western Balkans in the field of energy, promoted at the beginning of this century. It defines the components of a process aimed at stability in the supply and functioning of the energy market. The Energy Union is a compatible plan the European Commission in providing optimal conditions for its members. The paper also discusses the implications of these concepts on the geosecurity position and perspectives of the region countries. The aggression of the Russian Federation and the war in Ukraine imply huge existential controversies in the international community. Energy security is drastically threatend, which produces numerous retrograde repercussions on all spheres of public life.

Key words: energy community, geosecurity, crisis, conflict, Western Balkans, Russian Federation, European Union

1. Uvod

Višedecenijske političke kontroverze iplicirale su obavezu kompetentnih subjekata Evropske Unije da konceptalizuju odgovarajuće strateške dokumente u različitim sferama funkcionisanja. Dodatni argument predstavlja permanentno ugrožavanje bezbednosti članica kolektiviteta i šireg ambijenta. Relevantni činiooci zajednice, naročito zainteresovani teoretičari

nastoje da odgovore na aktuelne izazove kroz objektivno sagledavanje stanja u pojedinim zemljama i zajednici. Temati evropskih integracija, kriznih trendova u državama i ugrožene bezbednosti, iniciraju ozbiljan pristup odgovornih aktera na svim nivoima organizovanja.

Ovde je neophodno sistematski, odnosno sadržajno analizirati aktuelne fenomene u kontekstu akademskih disciplina koje povezuju nauku i društvo. To podrazumeva razmatranja u svrbi uključivanja u postmoderne međunarodne asocijacije, sa obavezom unapređenja stanja u vlastitoj sredini. Poslednjih decenija razvijaju se inovativne akademske discipline koje tretiraju istraživanje temeljnih postulata egzistencije društva. Naučne oblasti kao što su geobezbednost, geopolitika, geoeconomija i geostrategija povezujući teoriju i praksu teže kreiranju adekvatnih odgovora sa koncepcijama prevazilaženja problema. Prvorazredni segmenti svake zajednice nesporno je energetska bezbednost u kontekstu ekonomskih i socijalnih aspekata temata geobezbednosti.

Nedvosmislena teza jeste da su energenti jedan od glavnih pokretača za razvoj celokupne civilizacije, što je naročito evidentno u savremenom društvu. Čovečanstvo se konstantno nalazi u svojvršnom raskoraku između trošenja resursa za svoje potrebe i želje da se energenti čiji se kapaciteti izuzetno brzo troše i smanjuju sačuvaju za buduće generacije. Intenzivan porast broja stanovnika na planeti Zemlji posledično inicira povećane potrebe za energijom, pri čemu nemogućnost obezbeđenja dovoljnih količina preta da postane konstantan i globalan problem. Iz prethodno navedenog mogla bi se izvesti i potencijalna definicija energetske bezbednosti u širem diskursu sposobnosti određene zemlje da obezbedi dovoljne količine energenata za sopstvene potrebe.

Strateški energetske ciljevi subregiona Zapadnog Balkana kao dela regiona Jugoistočne Evrope, koji će biti akcentovani u nastavku rada, ne mogu šire odstupati od strateških opredelenja koje pred sebe a samim tim i pred države ovog prostora postavlja Evropska Unija. Trenutna situacija u najvećem delu ove teritorije nije u skladu sa fundamentalnim ciljevima koje promovira data zajednica. Energetska bezbednost je u sve većem padu, cene energenata kao što su električna energija, derivati nafte i gas nisu konkurentni na tržištu. Izazovi koji će se naći pred zemljama Jugoistočne Evrope potenciraju rešenja na duži rok, usklađeno sa konceptima Energetske zajednice Evropske Unije. Podrazumevaju se prioritetni projekti povećanja udela alternativnih izvora energije, favorizovanje proizvodnje biogoriva, unapređenje partnerstva ovih država sa Evropskom Unijom, kao i ulaganje u savremene energetske tehnologije, prvenstveno u fosilne sa niskim procentom ugljendioksida. Krizni trendovi i reperkusije rata u Ukrajini imperativno zahtevaju sinergijsku doktrinu, uz uvažavanje nacionalnih interesa pojedinačnih država.

2. Energetska zajednica i energetska unija EU

Proces osnivanja Energetske zajednice započeo je 2002. godine potpisivanjem prvog Atinskog memoranduma o razumevanju. Ovaj proces je nastavljen 2003. godine, potpisivanjem drugog Atinskog memoranduma o razumevanju. Memorandum u sebi sadrže namere o saradnji država Jugoistočne Evrope i Evropske Unije u oblasti energetike. Ovaj proces je podstaknut i aktivnostima država Jugoistočne Evrope tokom procesa pristupanja Evropskoj Uniji, od kojih su Bugarska, Rumunija i Hrvatska u međuvremenu postale države članice Evropske Unije, nakon stupanja na snagu ovog ugovora. Posebna strategija je razvijena za zemlje Zapadnog Balkana. Ideja o osnivanju Energetske zajednice proizašla je iz potrebe ostvarivanja sigurnosti ovog regiona u oblasti snabdevanja energijom i povezivanja tržišta energije regiona

Jugoistočne Evrope sa tržištem Evropske unije. S obzirom da su centri proizvodnje energije i centri potrošnje energije veoma često prostorno udaljeni, te da je neophodno izgraditi infrastrukturu kako bi se ovi centri povezali na efikasan i ekonomičan način, potrebno je stvoriti preduslove za investicije u energetska infrastrukturu, a prvi preduslov su politička i ekonomska stabilnost i poznat pravni i regulatorni okvir za ulaganja. Energetsku zajednicu čini 8. zemalja: Albanija, Bosna i Hercegovina, Kosovo (definisano rezolucijom 1244 UN), Severna Makedonija, Gruzija, Moldavija, Srbija i Ukrajina.

Ugovorom o Energetskoj zajednici i drugim aktima donetim od strane institucije Energetske zajednice i potpisnica ugovora, stvara se ujednačen pravni okvir za razvoj energetskog sektora u navedenom regionu. Energetska zajednica, s obzirom na svoj geografski položaj treba da bude spona sigurnosti snabdevanja energijom između tržišta energije Evropske unije kao potrošača i kaspijskih, severnoafričkih i bliskoistočnih rezervi gasa. Na taj način bi se istovremeno ostvarila sigurnost snabdevanja energijom Energetske zajednice iz navedenih izvora, ali i korišćenjem domaćih rezervi prirodnog gasa, uglja i hidroenergetskog potencijala. Energetska bezbednost u navedenom smislu podrazumeva aktivnosti javnog sektora potpisnica u cilju ostvarivanja ekonomskog i socijalnog napretka i visok nivo zaposlenosti, uravnotežen i održivi razvoj, kao i stvaranje područja bez unutrašnjih granica za tokove energije. (Nešković, S., 2021, 16)

Ugovor o Energetskoj zajednici je uređena institucionalna struktura Energetske zajednice koju čine:

1. Ministarski savet,
2. Stalna grupa na visokom nivou,
3. Regionalni odbor,
4. Forumi i
5. Sekretarijat sa sedištem u Beču.

Ministarski savet, kao najviši organ Energetske zajednice, ima obavezu da obezbedi ostvarivanje njenih ciljeva. On pruža opšte političke smernice, predlaže mere i donosi odluke i proceduralne akte, a čine ga predstavnici ugovornih strana (na ministarskom nivou).

Stalna grupa na visokom nivou je telo koje priprema rad ministarskog saveta, daje saglasnost na rad donatorskih tela i finansijsku podršku, priprema analize implementacije propisa Evropske unije, donosi proceduralna akta i izvršava mere po nalogu Ministarskog saveta.

Regulatorni odbor je telo koje čine predstavnici regulatora zemalja potpisnica. Ovo Telo savetuje Ministarski savet i Stalnu grupu na visokom nivou o detaljima statutarnih, regulatornih i tehničkih pravila, donosi odluke u pogledu prekograničnih sporova u koje su uključeni dva ili više Regulatora, izvršava mere Ministarskog saveta i donosi proceduralna akta.

Forum je najšire telo Energetske zajednice, koji čine predstavnici zainteresovanih strana: industrije, regulatora, reprezentativnih grupa iz industrije i potrošači. Ugovor o Energetskoj zajednici je utvrdio postojanje Forumu za električnu energiju (sa sedištem u Atini) i Forumu za prirodni gas (sa sedištem u Mariboru), a kasnije je odlukom Ministarskog saveta formiran i Forum za naftu (sa sedištem u Beogradu). Ova tela imaju savetodavnu ulogu.

Sekretarijat je administrativno telo Energetske zajednice koje pruža administrativnu podršku ostalim institucijama Energetke zajednice, nadgleda pravilno izvršavanje obaveza strana ugovora, nadgleda i pomaže aktivnosti donatora ovog procesa.

Oblast delovanja Energetske zajednice obuhvata implementaciju propisa Evropske unije u četiri osnovne međusobno povezane oblasti: energetika, unapređenje i zaštita životne sredine, konkurencija i obnovljivi izvori energije. Pored ovih oblasti zahteva se implementacija standarda Evropske unije u oblasti električne energije i prirodnog gasa, kao i implementacija propisa o energetske efikasnosti. Osnovni cilj Energetske zajednice je stvaranje stabilnog tržišta, koje je jedinstveno, izgrađeno na način da privuče investicije u energetske infrastrukturu, a sve sa ciljem da se ostvari pristup energetske kapacitetima od strane zemalja članica. Posebno je istaknut značaj stvaranja regulatornog okvira za investicije u energetske mreže i za trgovinu energijom koja se prenosi ovim mrežama, kako bi se stvorila mogućnost ujednačenog snabdevanja energijom svih područja Energetske zajednice u geografskom smislu. (Cherp, A., - Jewell, J., 2014, 3)

Istaknuta je potreba povezivanja energetske mreže unutar tržišta Energetske zajednice sa drugim tržištima u cilju ostvarivanja energetske bezbednosti, konkurencije na tržištu energije, korišćenja obnovljivih izvora energije, unapređenja stanja životne sredine i efikasnog korišćenja energije.

Energetska unija je plan Evropske komisije koji je započeo 2015. godine sa ciljem da osigura povoljnu, sigurnu i održivu energiju za sve zemlje Evropske unije. Izdaci Evropske unije za uvoz energije na godišnjem nivou iznose oko 350 milijardi € i time čine EU najvećim uvoznikom energije u svetu. Sve mere i aktivnosti koje se odnose na Energetsku uniju su od interesa za zemlje Jugoistočne Evrope, a posebno za zemlje koje pretenduju da postanu član Evropske unije. Većina država članica Evropske unije najvećim delom zavisi od inostranih dobavljača, što ih čini izuzetno ranjivim u smislu energetske bezbednosti. Evropska unija takođe treba da osavremeni zastarelu energetske infrastrukturu u nekim od država članica i da u potpunosti integriše svoje energetske tržište i osigura usklađenost nacionalnih cena energije. Stvaranjem potpuno funkcionalne energetske unije moći će da se omogući veći izbor i niže cene za EU potrošače. Osnovni pokazatelji energetske bezbednosti Evropske unije:

1. Evropska unija uvozi 53% celokupne energije koju troši,
2. Šest država članica EU svoj celokupan uvoz gasa obavlja preko samo jednog dobavljača,
3. 75% stambenih prostora u EU je energetske neefikasno,
4. 94% prometa zavisi od nafte i naftnih derivata, a od kojih su 90% iz uvoza,
5. Veleprodajne cene električne energije u zemljama EU veće su za 30%, a veleprodajne cene gasa za 100% u odnosu na Sjedinjene Američke Države.

Strategija Energetske unije sastoji se od pet dimenzija koje su međusobno blisko povezane i koje su osmišljene sa ciljem da se poveća energetska bezbednost, održivi razvoj i konkurentnost, a te dimenzije su:

1. Energetska bezbednost, solidarnost i poverenje: dobijanje energije iz različitih izvora, bolja raspodela između država članica i veća efikasnost u upotrebi energije u svim zemljama EU;
2. Potpuno integrisano unutrašnje energetske tržište: omogućiti slobodan protok energije kroz sve zemlje Evropske unije uz pomoć odgovarajuće infrastrukture, bez ikakvih

tehničkih ili regulativnih prepreka kako bi se pružila najbolja ponuda energije za potrošače;

3. Energetska efikasnost: smanjiti potrošnju energije iz neobnovljivih izvora energije s ciljem da se smanji emisija štetnih gasova i da se očuvaju izvori energije koji već postoje u Evropskoj uniji, odnosno kako bi se smanjila zavisnost od uvoza energije;
4. Klimatska politika-dekarbonizacija ekonomije: sprovođenje mera za smanjenje emisije štetnih gasova koji dovode do klimatskih promena i podsticanje investicija u novu infrastrukturu i tehnologiju kako bi se emisija štetnih gasova svela na minimum i
5. Istraživanje, inovacije i konkurentnost: podrška istraživanjima u oblasti novih tehnologija sa niskim nivoom emisije ugljenika, podrška adekvatnim projektima i ostvarivanje saradnje sa privatnim sektorom

Energetska unija je fokusirana na najvažniji cilj Evropske unije, a to je unapređenje energetske bezbednosti. Ipak, za sada ne postoji jasan konsenzus o ciljevima koje treba dostići niti o načinima da se navedeni ciljevi i dostignu.

U cilju obezbeđenja energije za naftne i gasne kompanije, gasovodne i naftovodne infrastrukture, proizvođače, distributere i druge u energetskom biznisu, otvaraju se nove mogućnosti, ali i novi i visoki rizici. Ipak, ni posle više od 30 godina od prve energetske krize nije rešena najvažnija jednačina globalnog sveta – obezbeđenje dovoljnih količina energije, na ekonomski, energetski i ekološki prihvatljiv način! Pored legende da se nakon devet meseci od najvećeg „blackouta“ (prekida u napajanju strujom) u New Yorku (1977), broj novorođenih povećao za 35%, sve drugo daleko je od romantičnog. Opljačkane radnje, odžepareni građani... i procenjena šteta na oko trista miliona dolara, ali i prvi put jasno prepoznatljiv strah od nedostupnosti i nedovoljnosti energije. Strah postoji i danas.

I te davne 1977. i 2009. godine, nakon druge gasne krize, jasno je da je energija uslov održivosti modernog društva. Energetske krize i ratovi nisu iza nas. Oni traju i direktno utiču na energetske i nacionalnu bezbednost putem smanjenja energetske efikasnosti, niže ponude, rasta cena i duboke geopolitičke tenzije.

U energetskim krizama i ratovima nema pobednika - svi su gubitnici. Smanjenje proizvodnje u zemljama potrošačima (koje utiče na povećanje njihove uvozne zavisnosti), nedostatak investicija u energetske infrastrukture, političke nesigurnosti i sukobi direktno utiču na nivo energetske bezbednosti regiona i sveta, smanjenje intenzivnosti i usporenost u realizaciji energetskih politika regiona. Primera radi, rešenje za EU u vezi sa njenom gasnom sigurnošću je poznato, i tiče se potrebe za diverzifikacijom (koja je više u domenu priče, nego realnosti), ali i saradnje EU radi definisanja i realizacije jedinstvene energetske politike. Jasno je da bez jedinstvene politike, nema i neće biti sigurnosti snabdevanja, a danas se živi u konstantnoj energetskej krizi.

To što su prva i druga gasna kriza obeležene početnim danima 2006. i 2009. godine ne znači da su toliko i trajale. Trajale su i pre toga, a traju i danas. Jasno je da nije moguće ostvariti razvoj ukoliko se ponuda i tražnja energije ne susretne, pa mišljenje da su zemlje imaoi energetskih resursa u boljoj poziciji ne odgovara realnosti. Hoće li Rusija, na primer, imati koristi ili štete od toga što će zatvoriti gas Evropi? Može li sa sobom poneti milijardama vredne i hiljadama kilometara dugačke gasovode – naftovode? Šta bi se desilo sa ekonomijom Rusije kada bi se budžet ove zemlje smanjio za 50%, ukoliko bi zemlje EU prestale da koriste i plaćaju gas? Poznato je da od ukupnog izvoza gasa iz Rusije 94% ide ka evropskim zemljama. U

Evropi, ruski gas čini 38% evropskog uvoza. Projekcije budućnosti opominju i jedne i druge, i o budućnosti se danas mora voditi računa. Potrebe za uvozom gasa u EU (u 2030-oj) biće povećane za 5-6 puta, u odnosu na njenu proizvodnju gasa. Neke zemlje Evrope imaju znatan udeo u uvozu gasa iz Rusije, poput Nemačke i Italije, pa ne čudi njihova primarna okrenutost bilateralnim dogovorima sa Rusijom, a na uštrb evropske jedinstvenosti. Poslednjih godina Gazprom zaključuje ugovore sa Eni (Italija), Gaz de France (Francuska), Gasunie (Holandija), Basf (Nemačka), E.On Ruhrgas (Nemačka). Očajnički želeći pristup energiji, i, naravno, profit, evropske kompanije igraju jedna protiv druge, kako bi dobile što bolje uslove i prednosti. Ako neka i ne bi htela da prihvati pravila Moskve, konkurent će na ista brzo pristati (ostavljajući prvu kompaniju bez ičega). Dodatno, ovakva ekonomska i energetska međuzavisnost i te kako utiče na spoljnu politiku EU jer umanjuje njenu mogućnost uticaja i podrške ključnim alijansama u Evropi i Aziji, posebno balkanskim zemljama, zemljama Centralne Evrope, i Azije, kao što su Ukrajina, Gruzija, Azerbejdžan, Kazahstan i Turkmenistan, koje su glavne tranzitno-proizvođačke zemlje. Ruski gas takođe čini 98-100% potrošnje u Belorusiji, Estoniji, Finskoj, Gruziji, Letoniji i Moldaviji.

Komponente indeksa pokazuju da su najveći rizici za energetska bezbednost Rumunije u vezi sa stepenom nestabilnosti troškova energije (energy expenditure volatility), intenzivnost energetske troškova i energetska intenzivnosti ekonomije, posebno u transportnom sektoru. Ovi rezultati pre svega se zasnivaju na velikom broju različitih faktora kao što su zavisnost od uvoza nafte i gasa i nerekonstruisana visoka energetska intenzivna ekonomija, uključujući i energetska sektor sam po sebi. Bez obzira što zastaje za Rumunijom, nakon 1990. godine, Bugarska je takođe poboljšala svoje mesto u klasifikaciji IESRI-ja, pri čemu postepeno zatvara jamu koja zjapi sa srednjim nivoima OECD-a. Pa ipak, najbolji rezultat za Bugarsku, 1398 bodova tokom 2009. godine koji je lošiji od prosečnog za OECD (939) za skoro 49%. (videti Tabelu 1).

Tabela 1. Vrednosti indeksa energetske bezbednosti Republike Srbije i Bugarske za period 2006-2020.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2020
BUG	1,539	1,437	1,413	1,368	1,477	1,555	1,508	1,521	1,464
SRB	1,415	1,410	1,326	1,326	1,395	1,616	1,568	1,511	1,389

Izvor: Energy Security Risk Scores for Top 75 Energy-Consuming Countries in 2010: 1980-2020. Internet: <http://www.energyxxi.org/international-energy-security-risk-index>

Da bi osnažile političku moć u svetu države se trude da povećaju konkurentsku moć svojih privreda na svetskom tržištu, jer se politička moć od pamtiveka koristi radi ostvarivanja ekonomskih ciljeva. U tom smislu, geoeconomija se može definisati kao skup mera za ovladavanje ekonomskim prostorom koje države preduzimaju radi ostvivanja ciljeva političke premoći. Danas je geoeconomija postala istovremeno i svrha i sredstvo geopolitike kao prakse. Imajući u vidu da je energetska bezbednost jedan od ključnih zadataka XXI veka čitavog čovečanstva, susrećemo se sa činjenicom da je neophodno planski uticati na održivost energetske sektora uopšte. Samo zajednice koje u budućnosti budu proizvodile dovoljno energije za svoje potrebe, moći će da opstanu u postojećem sistemu. Zapravo, sa industrijskom erom i tehnološkim razvojem svetska potrošnja energije doživljava neverovatnu progresiju. Samo u nekoliko poslednjih decenija potrošnja energije uvećana je koeficijentom 100 u odnosu na XVII i XVIII vek. Potrebe za energijom neprestano raste što utiče na povećanje bezbednosnih rizika. U datom kontekstu, savremene akademske studije energetska bezbednost kategorizuju u grupaciju prvorazrednih nacionalnih ciljeva. Sfera bezbednosti načelno ne zavisi od konkretnog događaja, već od velikog broja činilaca, što podrazumeva da je

neophodno imati u vidu uticaj koji na bezbednost imaju ideje, interesi i ponašanje relevantnih subjekata.

3. Geobezbednosni kontekst regiona Jugoistočne Evrope i Zapadnog Balkana

Svaka država u svom konceptu nacionalnih interesa konstantno mora sagledavati geopolitičke, geoekonomske i posebno geobezbednosne izazove u vlastitom ambijentu. Bez obzira na geografske, demografske i ekonomske razmere mora izgrađivati sopstvenu geobezbednosnu strategiju radi suočavanja sa spoljnim geoekonomskim i geopolitičkim pritiscima. Geobezbednosna problematika, povezana sa geopolitičkim i geoekonomskim izazovima zaslužuje najviši stepen pozornosti kompetentnih subjekata zemlje. Bez uzimanja u obzir geoekonomske činioce u svojoj unutrašnjoj i spoljnoj politici, ekonomski slaba zemlja ne može prevazići sopstvene egzistencijalne protivrečnosti. U savremenim uslovima nijedna privreda se ne može ograditi od spoljne konkurencije. Da bi se nacionalna privreda održala u oštrom međunarodnom suparništvu, nije dovoljno da se brani, nego mora i da stupa u borbu. Za pobjedu je potrebna mudra otvorenost, uz snažnu podršku domaćim moćnim i izglednim proizvođačima, a za to su potrebni promišljena dugoročna celovita geoekonomska strategija i državni aparat sposoban da tu strategiju ostvaruje.

U daljem tekstu daćemo osvrt na osnovne postulate geopolitike kao esencijalnog temata u razmatranju fenomena geobezbednosti. Geopolitika se može posmatrati kao okvir za analizu uticaja prostornosti (geografskih karakteristika) na političke procese. U teoriji determinišu se četiri osnovne grupe glavnih zadataka geopolitike:

1. utvrđivanje korelacija između pojedinih političkih pojava i procesa i fizičkogeografskih i društveno-geografskih karakteristika prostora na kojem se (ili u vezi sa kojim) te pojave ispoljavaju ili su se ispoljavale;
2. ispitivanje postojanja uzročno-posledične povezanosti između određenih političkih pojava i procesa i njihovih fizičko-geografskih i društveno-geografskih korelata;
3. identifikovanje sklopova (kombinacija) fizičko-geografskih i društvenogeografskih karakteristika prostora koji značajno utiču na određene političke pojave i procese;
4. prognoziranje nastajanja određenih političkih pojava itokova političkih zbivanja na osnovu percepcije aktuelnih fizičko-geografskih i društveno-geografskih parametara i procene trendova i dinamike njihovih promena.

Energetska bezbednost predstavlja prvorazrednu oblast geopolitičkih, tako i geobezbednosnih koncepcija aktera međunarodnih odnosa u savremenom svetu.

Treba napomenuti da je energetika još od treće četvrtine 19. veka počela da igra važnu ulogu u globalnoj geopolitici, te da se taj trend do danas samo razvijao, a značaj energetike rastao. Energetska politika uticala je da neke zemlje postanu velike ili regionalne sile, zbog energetskih ciljeva su uspostavljeni vojni ili ekonomski savezi, zbog toga su izbijali ratovi. Simone Taljapjetra (Simone Tagliapietra) konstatuje kako je svakimeđunarodni poredak u savremenoj istoriji bio zasnovan na energetskim resursima. ⁷ Karlos Paskval (Carlos Pascual) upozorava da će energetska politika odrediti opstanak (ili nestanak) planete u narednim decenijama. Pošto je energetska politika (ili, kako još Paskval navodi – geopolitika energije) uvek do sada bila pokretač prosperiteta u globalnim razmerama, međunarodna bezbednost (u najširem kontekstu, dakle, čitavog sveta) zavisiće od pristupa izvorištima energenata

istabilnosti tržišta energenata. Sagledavajući izloženu klasifikaciju sa geobezbednosnog stanovišta i povezujući je sa pitanjem energetske bezbednosti može se zaključiti kako postoje korelacije između rasporeda najvažnijih izvorišta nafte i prirodnog gasa ispoljnopolitičkog pozicioniranja država, uzročno-posledične povezanosti donošenja određenih političkih odluka koje imaju za cilj da omoguće pristup izvoristima (bilo direktno, bilo izgradnjom strateških cevovoda) ili da spreče drugu stranu da ostvari takve planove, pa čak i izbijanja ratova stvaranja zona duge i kontinualne nestabilnosti u pojedinim delovima sveta. (Nešković, S., 2022, 18)

Još jedan ilustrativni primer uticaja energetske bezbednosti na geopolitiku dolazi sa Bliskog istoka. Mitar Kovač i ostali navode da su predstavnici Sirije, Irana i Iraka potpisali sporazum o izgradnji takozvanog Gasovoda prijateljstva (projektovanog kapaciteta od 40mlrd m³ godišnje, od iranskog nalazišta Južni Pars, preko teritorija Iraka i Sirije, pa dnom Sredozemnog mora ka Evropi, zaobilazeći Tursku) neposredno pred izbijanje građanskog rata u predgrađima Damaska. Autori dovode u direktnu vezu kasnije aktivnosti katarskog rukovodstva, koje je zajedno sa Saudijskom Arabijom ustanovilo novi projekat (u njega su još bili uključeni i Jordan i opet – Sirija), a kako bi iz igre bio „izbačen” šiitski Iran. Prvi projekat je podržala Rusija, za drugi su interesovanje pokazale SAD i EU. Pored regionalnih aktera, direktno involviranih u ovaj posao, u sve se uključuju i globalni akteri, vođeni svojim interesima.

Za SAD nikako nije bilo prihvatljivo da evropske države kupuju gas od Irana, jer bi to donelo nove političke probleme na Bliskom istoku, uticaj Teherana bi jačao, a usled kontinualnog deviznog priliva verovatno bi rasla i vojna moć Irana. Istovremeno, za Rusiju je ostalo neprihvatljivo da se na evropskom tržištu prodaje prirodni gas iz Saudijske Arabije, pošto bi im to ugrozilo poziciju najvećeg prodavca i u tom kontekstu najznačajnijeg ponuđača. Izbijanje rata u Siriji, koji je destabilizovao celokupan region i ostavio krupne posledice po buduće odnose ima isvoju „energetsku pozadinu”. Rukovodećise principom osiguravanja energetske bezbednosti države dugoročno planiraju sopstvene spoljnopolitičke strategije u određenim geografskim oblastima, pokušavaju da usmere političke procese u željenom pravcu i tako zaštite sopstvene interese. Posmatrajući iz ugla energetske bezbednosti, akteri međunarodnih odnosa koriste geopolitiku kao sistemski pristup u cilju osiguravanja državne bezbednosti, društvenog razvoja i ekonomske stabilnosti. (EU Joint Research Center. Impact of low oil prices on the EU economy, Report, 2015, 6)

Pristup i eksploatacija energetskih resursa je strateški važno pitanje za sve svetske ekonomije, kako za zemlje izvoznice energenata, tako i za zemlje uvoznice. Nacionalne ekonomije (a samim tim i budućnosti i dobrobit građana) svih zemalja u velikoj meri zavise od dostupnosti dovoljnih količina energenata, što je posebno izraženo u zemljama koje su veliki potrošači energije. Tokom istorije menjali su se načini na koji su pojedine zemlje nastojale da dođu u posed energetskih resursa, u čemu svakako prednjače najrazvijenije zemlje sveta. Ipak, fizičko raspolaganje energetskim resursima i danas stavlja navedene zemlje u povoljniji položaj, kako u sferi trgovine, tako i u sferi kreiranja svetske politike. Zbog navedenog, zemlje koje zavise od uvoza energenata nastoje da kreiraju i vode politiku koja će im omogućiti pristup izvorima energije. Kako bi u navedenom uspele, zemlje uvoznice energenata (a samim tim i Evropska unija) nastoje da dugoročno isplaniraju i planski sprovede određene aktivnosti kako bi postepeno smanjile svoju energetski zavisnu poziciju. (Nešković, S., 2022, 19)

Zavisnost Evropske unije od uvoza gasa iz Ruske Federacije je fenomen koji u velikoj meri određuje svetsku političku scenu. Nastojanje da se pozicija Evropske unije u određenoj meri unapredi do sada je pokazala samo delimično dobre rezultate, sa tendencijom daljeg korišćenja

energenata kao političkog oružja. Kriza u Ukrajini nije dovela do približavanja stavova EU i Rusije već je kreirala dodatno nerazumevanje i stvorila potencijalno žarište. Sa aspekta Evropske unije, najbolji način koji može da unapredi energetske bezbednost je pritisak na bankarsko-finansijski sektor Ruske Federacije, što je evidentno iz naglog pada cena sirove nafte koji se desio nakon 2015 godine. Osim toga, Evropska unija može da koristi sve prvoklasne bankarske instrumente, ali postoje dokazi da ono nije uvek zasnovano na realnim pokazateljima. Jedan od načina da se određena zemlja stavi u povoljan ili nepovoljan položaj sa aspekta pristupa svetom bankarskom tržištu i trgovini energentima (kao i u drugim oblastima) je svakako špekulativno definisanje njenog kreditnog ratinga. (Nešković, S., Delić, T. A., 2021, 15)

Procene kreditnog rejtinga kreiraju tri najveće agencije: Standard & Poor's, Moody's i Fitch Ratings, čija procena je zasnovana na definisanoj metodologiji, uz određene razlike koje postoje u interpretaciji rezultata. Mada sa radom počinju i nove agencije za određivanje kreditnog rejtinga, trenutno su na svetskoj sceni prisutne i najčešće se koriste procene navedenih agencija. Potrebno je naglasiti da pokazatelji koji se koriste za procenu kreditnog rejtinga imaju različit uticaj na krajnji rezultat. Trenutno se Evropska unija posmatra kao region sa stabilnim i srazmerno visokim kreditnim rejtingom, mada je visoko zavisna od uvoza energenata. Dugoročni cilj Evropske unije je dalja centralizacija i ekspanzija njenog finansijskog tržišta, što će u velikoj meri uticati na sposobnost Evropske unije da dostigne i održi željenu stabilnost i nezavisnost u pogledu snabdevanja energijom. Ocena koju navedene agencije daju za određene zemlje su se često pokazale kao kalkulativne, loše ili pretenciozne. Postoji veliki broj istraživanja koja dovode u pitanje realnost procena kreditnog rejtinga, odnosno, ukazuju na mogućnost da kredit rejting agencije svojim procenama čak kreiraju ili doprinesu produblivanju krize u određenim zemljama i regionima. (Prontera, A., 2017, 8)

Osim uticaja koji procena kreditnog rejtinga ima na nacionalnu ekonomiju, potpuno je dokazano da postoji jasna veza između ocene koju dobija određena nacionalna ekonomija i ocene koje dobijaju kompanije i banke koje u navedenoj zemlji posluju – a sve naveden institucije su aktivni učesnici u procesu trgovine energentima. Osim toga, dokazano je i da postoji kolizija između načina procenjivanja pojedinih kredit rejting agencija, kao i nedosledan uticaj procena pojedinih agencija na buduća ekonomska kretanja u posmatranoj zemlji. Svi kritičari metodologije rada i uloge kredit rejting agencija slažu se u tome da se sve greške kreditnih agencija ozbiljno odražavaju na stabilnost finansijskog sektora, a samim tim i na trgovinu energentima, odnosno energetske bezbednost u celini. Uloga kreditnog rejtinga na svetskom tržištu energenata je od prvorazrednog značaja, jer samo zemlje sa visokim kreditnim rejtingom imaju bankarski sektor koji je u stanju da finansira uvoz energenata jer raspolaže prvoklasnim bankarskim instrumentima, pri čemu su pod posebnim pritiskom banke u BRICS zemljama koje zbog lošijeg kreditnog rejtinga imaju poteškoća da ravnopravno participiraju u trgovini energentima. Zbog svega navedenog detaljnija analiza uticaja kreditnog rejtinga na energetske bezbednost zemalja uvoznica energenata u datom momentu je od posebnog interesa. Sa padom cena nafte tokom 2015 i 2016 godine, korporativni kreditni rejting najvećih naftnih kompanija je naglo smanjen na najniži nivo. Osim toga, pojačan je uticaj špekulativnih aktivnosti. Zbog svega navedenog, uključivanje kreditnog rejtinga u kvantifikaciju energetske bezbednosti nalazi svoju punu opravdanost. (Verbič, M., - Filipović S., - Radovanović M., 2017, 9)

4. Zaključak

Postmoderni međunarodni ambijent inkorporira brojne inovativne društvene trendove i inicira rekonceptualizaciju akademskog diskursa. Klasične nauke šire vlastita polja ka multidisciplinarnim obrazovnim tematima, obezbeđujući sveobuhvatan pristup društvenim fenomenima. Mnoštvo inovativnih područja neodložno favorizuju sferu bezbednosti kao esencijalni fundament egzistencije zajednice na svim nivoima organizovanja. Pri tome, koncepti geobezbednosti i energetske bezbednosti zauzimaju vodeća mesta na pijadestalu državnih i nacionalnih interesa.

S obzirom na važnu istorijsku, civilizacijsku kao i kulturološku poziciju ovog nemerljivo bitnog geografskog čvorišta, jugoistočna Evropa je oduvek imala važno mesto u kontekstu međunarodnih odnosa. Potvrdu ovoga možemo naći u delima kako onih "prvih" teoretičara međunarodnih odnosa i bezbednosti tako i savremenih, pa tako se uloga ovog područja analizira u mnogim delima počevši od Racela, Haushofera, Nojmana pa sve do Mekindera, Spajkmena, Šmita i Aleksandra Dugina.

U delima pomenutih teoretičara a prvenstveno se izdvajaju Hantington i Dugin prostor Evrope ali generalno jugoistočne Evrope u budućnosti bi mogao biti poprište sukoba velikih sila, rata civilizacija kako to jedan od autora karakteriše, što znači da ovaj istorijski izuzetno trusan predeo imaće važnu ulogu u međunarodnim odnosima i u budućim godinama. Nesporna je i kompleksna dimenzija bezbednosti u suštinskom i funkcionalnom smislu jer u osnovi ona je specifičan fenomen, koji u svojoj suštini determinisan bazičnim, biološkim i egzistencijalnim motivima ljudi. Jugoistočna Evropa ima snažnu interakciju sa fenomenom bezbednosti, kako u dokazanom istorijskom kontekstu tako i u osnovnim određenjima ali i u praksi savremenih geopolitičkih teorija.

Energetska bezbednost je deo sistema nacionalne bezbednosti države Srbije i zahteva dodatno i posebno proučavanje kako bi se došlo do rešenja jer generalna slika i ocena položaja države Srbije ne samo po pitanju energetske bezbednosti nego i drugih aspekata veoma je nestabilna. Pored energetske pitanja pred zemljom se nalaze i brojni politički pritisci koji uslovljavaju njen dalji napredak. Energetska zavistnost, geografski položaj, politički i unutrašnji pritisci još dugo će predstavljati izazov za sve aktere koji egzistiraju na sceni i uključeni su u proces planiranja, kreiranja i naposljetku implementacije aktivnosti koja bi kao krajnji rezultat imala stvaranje energetske bezbednosti ali i kvalitetnijeg društva u celini.

5. Literatura

- [1] Shambaugh, D., (2016), China and Europe- the emerging axis, Current History.
- [2] Best policy practices for promoting energy efficiency. United nations economics commission for Europe, (2015).
- [3] Cherp, A., - Jewell, J., (2014), The concept of energy security: Beyond the four As. Energy Policy, No 75.
- [4] Đureta, V., Macura, A., (2016), Finansiranje unapređenja energetske efikasnosti. Evropski pokret u Srbiji, Beograd.
- [5] Europe Thane Gustafson. The Bridge: Natural Gas in a Redivided Harvard Univ. Press, (2020).
- [6] EU Joint Research Center. Impact of low oil prices on the EU economy. Report, (2015).

- [7] Nuclear power for a clean energy future. International atomic energy agency, Vienna, (2016).
- [8] Prontera, A., (2017), The New Politics of Energy Security in the European Union and Beyond: States, Markets, Institutions. Routledge.
- [9] Verbič, M., Filipović, S., Radovanović, M., (2017), Electricity prices and energy intensity in Europe, Utilities Policy, No 47.
- [10] World Energy Council. Energy Trilemma Index - Benchmarking the sustainability of national energy systems. London: World Energy Council, (2017).
- [11] Nešković, S., (2019), International position and European integration of the Western Balkans countries, Scientific Journal “Monte”, No.1, Vol.1, Institute for social research, Ulcinj, Montenegro.
- [12] Nešković, S., (2020), Mediji i digitalna diplomatija u ekonomiji postmoderne epohe globalizacije, Zbornik radova, 20. Međunarodna konferencija "Ekonomija i globalizacija, vladavina prava i mediji u uslovima digitalizacije zemalja Zapadnog Balkana", Travnik: Internacionalni Univerzitet Travnik.
- [13] Nešković, S., Šoškić, L., (2021), Geopolitički kontekst Jugoistočne Evrope i bezbednosni koncept Evropske Unije, Ekonomija – teorija i praksa, broj 1/2021, Novi Sad: Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment.
- [14] Nešković, S., (2021), The Danube region and postmodern economic coexistence of the countries of Southeast Europe, Tematski Zbornik radova vodećeg nacionalnog značaja "Protivrečnosti u postmodernom ambijentu", Edicija "Bezbednost u postmodernom ambijentu", knjiga 33., Proceedings, Međunarodna naučna konferencija, Beograd: Centar za strateška istraživanja nacionalne bezbednosti - CESNA B, Univerzitet "Sveti Kiril i Metodij" Veliko Trnovo Republika Bugarska, Internacionalni Univerzitet Travnik u Travniku BiH i Međunarodna Akademija Nauka, Umetnosti i Bezbednosti - MANUB Republika Srbija.
- [15] Nešković, S., Đelić T. A., (2021), Social challenges and European integration of the Western Balkans, Research result Sociology and Management, Vol. 7, No 1, Online Scholarly Peer - Reviewed Journal, First published online, Belgorod State National Research University, Russia.
- [16] Nešković, S., (2021), Security crisis management with socio-economic implications of global pandemics, Book Series “Problems of Social and Economic Security”, Vol. 1, The World After / In Global Pandemic, Proceedings of International Scientific Conference, University “St. Cyril and St. Methodius”, Veliko Tarnovo, Bulgaria.
- [17] Nešković, S., (2021), Countries of Southeast Europe and the Republic of Serbia in the processes of regional cooperation, Proceedings of International Scientific Conference, Book 32, Belgrade, CESNA B, University “St. Cyril and St. Methodius” Veliko Tarnovo, Bulgaria and International Academy of Sciences, Arts and Security, Serbia.
- [18] Nešković, S., (2022), Institucionalno pozicioniranje Evropske Unije, Evropsko zakonodavstvo, broj 77-78, Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.
- [19] Nešković, S., (2022), Globalne ekonomske implikacije i medijske protivrečnosti sa osvrtom na zemlje subregiona Zapadnog Balkana, Zbornik radova, 23. Međunarodna konferencija “Otpornost ekonomije, prava i medija u uslovima neizvjesnosti globalno i regionalno sa posebnim osvrtom na zemlje Zapadnog Balkana”, Travnik: Internacionalni Univerzitet Travnik u Travniku.
- [20] Nešković, S., (2022), Interesne grupe i lobiranje u institucijama Evropske Unije, Evropsko zakonodavstvo, broj 79, Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.